

Jan Józef Szczepański (1919-2003) – pisarz na czas nie-pokoju.

Konferencja z okazji dwudziestej rocznicy śmierci pisarza

Kraków – Goszyce, 5-7 października 2023 r.

20 lutego 2023 roku minęło dwadzieścia lat od śmierci Jana Józefa Szczepańskiego, wybitnego, lecz nieco zapomnianego dziś polskiego pisarza, eseisty, publicysty, tłumacza, podróżnika, alpinisty, ostatniego prezesa Związku Literatów Polskich (przed nielegalnym rozwiązaniem przez władze komunistyczne), a także żołnierza Armii Krajowej. Należał do pokolenia 1920, które dojrzało w niepodległej Polsce, ale po 1939 roku doznało traumy II wojny światowej. Przez wiele dekad wydawało się, że twórczość przedstawicieli tej formacji pozostanie istotnym zapisem wydarzeń minionych, tymczasem wojna w Ukrainie i szereg oznak kryzysu we współczesnym świecie, pokazują, że dokonane przez nich rozpoznania nabierają niezwykłej aktualności.

Niepokój – wieloznaczny tytuł słynnego debiutanckiego tomu Różewicza, dobrze oddający stan ducha całego pokolenia, może stanowić punkt wyjścia do namysłu nad twórczością Jana Józefa Szczepańskiego. Po pierwsze, skłania do podjęcia na nowo fundamentalnej dla tego pisarza refleksji nad wojną (czasem nie-pokoju). Po drugie, „niepokój” to rodzaj afektu, który nadzwyczaj trafnie określa wyrażoną w tym dziele egzystencjalną i światopoglądową sytuację nowoczesnego człowieka: po ogłoszonej przez Nietzschego „śmierci Boga” próbuje on szukać niepewnego oparcia i odpowiedzi na najważniejsze pytania „przed nieznanym trybunałem”. Po trzecie wreszcie, słowo „niepokój” dobrze charakteryzuje nadzwyczaj aktywne życie Szczepańskiego, obejmujące różnorodne doświadczenia historyczne i geograficzno-kulturowe: rozpięte między drugą i trzecią Rzeczpospolitą, lecz także Spitsbergenem, Indiami, Afryką i obiema Amerykami.

Jako pisarz Szczepański pozostawił wielotomowe dzieło, w którym starał się – według formuły Conrada – „wymierzać sprawiedliwość widzialnemu światu”. Swoisty moralizm pisarstwa Szczepańskiego wiąże się z poczuciem ułomności, kruchości i cząstkowości ludzkiego poznania, a także świadomością, że chętnie podpieramy się pewnikami, by zagłuszyć w sobie niepokój. Autor *Lorda Jima* stanowił dla Szczepańskiego wciąż aktualny przykład radzenia sobie z tą charakterystyczną dla nowoczesnego człowieka sytuacją. Opisuując postawę Conrada, używał znamiennej marynistycznej, a poniekąd także różewiczowskiej, metafory:

Zdawało mu się, że złapał czysty wiatr w żagle, że się schronił, ale płynął na uszkodzonym statku. I wiedział o tym. Musiał mieć świadomość zagrożenia – tej jakiejś niewidocznej szczeliny w poszyciu czy przerdzewiałej grodzi. Czasem zdradzał się z tym niepokojem. (*Przed Nieznanym Trybunałem*, wyd. 1979, s.11)

Twórczość Jana Józefa Szczepańskiego stanowi istotny punkt na mapie polskiej literatury XX wieku i od lat jest przedmiotem badań. Dzieła takie jak *Buty*, *Koniec legendy*, *Polska jesień* czy *Przed Nieznanym Trybunałem* zadają trudne pytania, dotyczą doświadczeń granicznych, kierują uwagę na to, co bolesne i wstydlive, ukazują ludzi doznających goryczy porażki i zwątpienia.

Conradowska sytuacja człowieka płynącego „na uszkodzonym statku” wyrażana była w tym pisarstwie w sposób konsekwentny i bezkompromisowy. Nie prowadziło to jednak do wniosków wyłącznie pesymistycznych. Wydaje się, że główny wysiłek pisarza ukierunkowany był na próbę sformułowania „kilku prostych prawd”, na których współczesny człowiek mógłby się, choćby prowizorycznie, oprzeć.

Wydane niedawno tomy *Dziennika* pisarza dają niezwykle wgląd w jego żywą myśl, która skłania go do krytycznego spojrzenia na czas wojny, rodzi świadomość wyczerpania pewnego paradygmatu kulturowego (dwudziestolecie międzywojenne), ujawnia trudności związane z życiem w nowej, komunistycznej rzeczywistości. Pokazują wreszcie jego świadomość obywatelską, która każe mu angażować się w działania opozycji demokratycznej, a po 1989 roku sprzeciwiać odradzającym się skrajnym tendencjom nacjonalistycznym.

Ostatnia monografia twórczości Szczepańskiego ukazała się dwadzieścia lat temu. W ciągu ostatnich kilku lat historia bardzo przyspieszyła i prowokuje do nowego odczytania jego twórczości. Interesujące byłoby osadzenie dzieła pisarza we współczesnym, aktualnym kontekście. Co Szczepański może dziś powiedzieć o świecie, o nas samych, w czasie niepokoju, w jakim przyszło nam żyć? Czy jego dzieło odpowiada na nurtujące nas obecnie pytania? Czy pozwala lepiej rozeznaczyć się w „międzyepoce”, jak bywa nazywany historyczny moment, w którym żyjemy?

Mamy nadzieję, że zaprezentowane referaty rzucą nowe światło na twórczość tego ważnego pisarza.

Proponujemy do namysłu następujące tematy:

- pisarz o doświadczeniu wojennym i porażeniu złem,
- Jan Józef Szczepański moralistą?,
- sceptycyzm i agnostycyzm pisarza,
- krytyczny i etyczny patriotyzm w twórczości Szczepańskiego (proponujemy, by uwzględnić zapisy z ostatniego tomu *Dziennika*, w którym pisarz dzieli się swym niepokojem związanym z odradzaniem się po 1989 roku radykalnej, ksenofobicznej prawicy),
- Szczepański jako obserwator i diagnosta nowoczesności,
- twórczość Szczepańskiego w perspektywie ekokrytycznej,
- podróże Jana Józefa Szczepańskiego i zapisane przez niego wizerunki Innego,
- wyzwania wielokulturowości w pisarstwie Szczepańskiego,
- twórczość pisarza wobec postkolonializmu,
- Jana Józef Szczepański wobec „polskiej szkoły reportażu”,
- *Dziennik* Jana Józefa Szczepańskiego jako:
 - autoterapia

- zmiana samego siebie
- konstrukcja tożsamości
- traumatografia
- „cel odpowiedzialny i trudny”

Prosimy o przesłanie tytułu wystąpienia wraz z krótkim abstraktem (około 800 znaków) na adres: jan1.zieba@uj.edu.pl.

Zwieńczeniem i podsumowaniem dwudniowych obrad w Auli Uniwersytetu Jagiellońskiego (5-6 października) będzie wspólny wyjazd uczestników konferencji do dworu w podkrakowskich Goszycach (7 października), który zwłaszcza pod koniec wojny odegrał ważną rolę nie tylko w życiu autora *Końca legendy*, ale także Czesława Miłosza i Jerzego Turowicza. Przewidujemy prezentację dworu przez gospodarzy tego miejsca, Martę i Michała Smoczyńskich oraz dyskusję panelową o aktualności dzieła Jana Józefa Szczepańskiego.

Szczegółowe informacje przekazemy tym z Państwa, którzy zadeklarują swój udział. Przewidujemy opłatę konferencyjną w wysokości 400 złotych, która zostanie przeznaczona na częściowe pokrycie kosztów organizacji wydarzenia (obsługa techniczna, transport do Goszyc, obiady i poczęstunki).

Komitet organizacyjny:

dr hab. Łukasz Tischner, prof. UJ

dr Jan Zięba (sekretarz konferencji)

mgr Anna Spiechowicz

Komitet Honorowy:

JM Rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego prof. dr hab. Jacek Popiel

prof. dr hab. Aleksander Fiut

prof. dr hab. Anna Krasnowolska

prof. dr hab. Wojciech Ligęza

Katarzyna Szczepańska-Kowalczyk

Michał Szczepański